

Loránd MÁDLY

BRAȘOVUL ȘI ACTIVITATEA POLITICĂ A SAȘILOR ARDELENI ÎN DECENIUL NEOABSOLUTIST

În structura administrativă, dar și economică și socială a Transilvaniei între anii 1849 și 1860, Brașovul a fost un centru important, atât ca număr de locuitori, cât mai ales prin rolul economic pe care l-a jucat; pentru românii din zonă, orașul de la poalele Tâmppei a constituit un important centru atât al intelectualității, cât și al comunicării cu Principatele Române învecinate, iar pentru sași, aici s-a aflat al doilea centru ca importanță, atât politică, cât și economică, după Sibiu.

Pentru aceștia din urmă, Brașovul a constituit un focar intelectual și economic puternic, în care activau numeroși oameni de cultură și oameni politici; aici vedeau lumina tiparului organe importante de presă, precum „Kronstädter Zeitung” și „Der Satellit”, cu un rol fundamental în discuțiile purtate în jurul activității și viitorului politic al sașilor din Transilvania. Date fiind legăturile economice, mult mai dinamice decât în cazul Sibiului, dar și o circulație ceva mai intensă a ideilor și informațiilor, impulsionată prin aportul comerțului, intelectualitatea brașoveană a ajuns să dezvolte idei mai progresiste, comparativ cu Sibiul, mult mai conservator, fapt ce se observă și în disputele de presă. S-a ajuns chiar la o veritabilă rivalitate între cele două orașe, care constituie unul dintre cele mai pitorești capitole ale activității politice a sașilor ardeleni din deceniul neoabsolutist. Peste această rivalitate, chiar dacă Sibiul a fost capitala Transilvaniei și astfel centrul politic și administrativ al acestei provincii, acest lucru nu diminuează cu nimic rolul politic al Brașovului în această epocă.

Pentru activitatea politică a sașilor ardeleni din deceniul neoabsolutist, Brașovul a constituit un centru având o mare importanță, în mai multe momente, pe care le vom releva în cele ce urmează. Acestea s-ar putea înșirui în jurul a trei mari aspecte ale acestei problematice: activitatea Deputăției săsești din Viena (1850-1851), discuțiile în jurul proiectului de autonomie săsească și disputele între Sibiu și Brașov.

Deputăția sau delegația sașilor ardeleni a fost trimisă la Viena cu scopul de a face intervenții la nivelul puterii centrale pentru promovarea proiectelor politice care tocmai se dezbăteau în cadrul Universității Săsești, întrunită încă din data de 17 decembrie 1849. Activitatea acestei delegații constituie un moment controversat al activității politice a sașilor ardeleni, atât prin ideile promovate de către membrii acesteia la Viena, cât mai ales prin relațiile – deseori foarte tensionate – dintre membrii acestei delegații ori dintre aceștia și Universitatea Săsească, instituția care i-a delegat cu misiunea lor de reprezentare. Informații despre acest episod există în abundență, și aici, pe lângă referințele din bibliografia de specialitate, jurnalul Deputăției, împreună cu rapoartele și unele corespondențe ale membrilor se află la Arhivele Naționale din Sibiu.¹ Aproximativ în acea perioadă, și românii transilvăneni au trimis o reprezentanță la Viena, care să le promoveze interesele;² raporturile dintre cele două delegații – săsească și românească – reprezintă un alt capitol interesant, date fiind relațiile, dificile la acea vreme, între sași și români.

Analizând componența formulei de început a Deputăției, din care făceau parte publicistul Heinrich Schmidt și funcționarii orășenești Wilhelm Schmidt și August von Roth, putem constata faptul că avem de-a face cu o delegație majoritar brașoveană.³ Ultimii doi erau născuți în Brașov, iar

¹ Jurnalul se află la Arhivele Naționale din Sibiu, în fostul fond Zimmermann, actualmente în „Colecția Brukenthal”, BB. nr. 125 (în continuare *Jurnalul* ...); dintre rapoarte, până acum au fost cercetate cele ale lui Wilhelm Schmidt și August Roth către adunarea orășenească a Brașovului, care se găsesc în ANDJ Brașov, fondul *Actele Magistratului*.

² Simion Retegan, *Un epilog al revoluției române pașoptiste: deputăția de la Viena din 1850*, în „Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală”, Cluj-Napoca, 2000, pp. 283-295.

³ Detalii biografice ale celor trei putem găsi la Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*, Wien, 1856-1891, sau la Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt, 1868-1871.

după terminarea studiilor s-au angajat tot în acest oraș, în cadrul Magistratului orașenesc. Solidaritatea dintre cei doi delegați amintiți constituie tocmai unul dintre firele roșii ale activității acestei reprezentanțe, mai ales în condițiile în care Heinrich Schmidt, unul dintre cei mai eminenți și mai carismatici jurnaliști de pe *pământul crăiesc*⁴, încercând să pună în aplicare propriile viziuni asupra noii organizări a regiunii, va acționa în contra instrucțiunilor cu care cei trei au fost trimiși la Viena, provocând un șir de neînțelegeri, inclusiv cu Universitatea Săsească din Sibiu. Activitatea acestei delegații săsești, care a durat din 25 aprilie 1850 până la 11 iunie 1851, a constituit unul dintre cele mai importante capitole ale raporturilor dintre sașii ardeleni și autoritățile centrale de la Viena. Delegația a cunoscut pe parcursul activității sale mai multe configurații; încă înainte de plecarea lui Heinrich Schmidt ca urmare a disputelor interne, Deputăția a mai fost lărgită cu câțiva membri; de asemenea, aceasta a beneficiat și de susținerea membrilor „delegației ecleziastice” – un număr de reprezentanți ai Bisericii evanghelice ce se aflau la Viena.

La 26 martie 1850, cei doi deputați brașoveni la Universitatea Săsească au informat Magistratul orașenesc de faptul că, la data de 16 a aceleiași luni, au fost aleși în componența Deputăției ce se va deplasa în scurtă vreme la Viena. În același act, cei doi promiteau că după întoarcerea lor de la Viena (în acel moment încă nu se știa cât va dura misiunea delegației săsești) își vor relua locurile în cadrul Universității, vor reprezenta acolo interesele brașovenilor și vor trimite în mod regulat rapoarte privind desfășurarea ședințelor. Trimițând dovezi ale cheltuirii sumelor necesare pentru cazări și diurne, solicită și plata de către Magistrat a unui rest de 665 florini din casa districtuală.⁵ Dintre cei doi, numai Wilhelm Schmidt se va reîntoarce la Brașov după terminarea misiunii ca reprezentant în Viena; August Roth va fi numit încă în data de 19 mai 1851 referent la Curtea de casație din Viena, demisionând în data de 27 mai din posturile de senator și notar suprem al Magistratului din Brașov. Tot acum, la sfârșitul lui iunie 1851, după ce misiunea lor s-a terminat, Wilhelm Schmidt va fi rugat de către Magistrat să se întoarcă cât mai urgent la Brașov, dat fiind că era nevoie aici de serviciile sale.⁶

Numeroase documente din arhiva Magistratului Brașov ne relevă poziția acestui organ colectiv față de punctele cele mai importante ale dezbaterilor privind viitorul Transilvaniei și al *pământului crăiesc*. Încă la finele anului 1849, reprezentanța orașenească a Brașovului privea „cu mare emoție” întrunirea Universității Săsești la Sibiu, exprimându-se ceva mai târziu dorința de a participa, prin intermediul Universității, în mod activ la noua organizare.⁷ Într-adevăr, în lunile care vor urma, vor avea loc numeroase dezbateri la nivel orașenesc, iar corespondența cu Universitatea, precum și cu delegații Brașovului la Universitate, va fi foarte intensă. Ca senatori ai orașului au fost aleși în data de 8 decembrie 1849 tocmai cei doi viitori membri ai Deputăției, August Roth și Wilhelm Schmidt, care au fost trimiși la Sibiu, fără a primi însă vre-o instrucțiune precisă privind reprezentarea Brașovului în cadrul Universității.

Dacă la început discuțiile, atât în cadrul Universității, cât și în cadrul Magistratului Brașovului, au decurs normal, cu atât mai multă agitație a provocat apariția ideii promovate de către senatorul Friedrich von Sachsenheim, care prevedea ca, odată cu stabilirea granițelor noi țări de coroană Sachsenland, din cadrul acesteia să fie excluse localitățile locuite de negermani, aici fiind vorba în mare parte de așezări românești și doar de câteva locuite de maghiari.⁸ Situația a devenit și mai complicată în momentul în care, la 7 februarie 1850, Magistratul orașului Sighișoara, având

⁴ E. Weisenfeld, *Die Geschichte der politischen Publizistik bei den Siebenbürger Sachsen*, Frankfurt a. M., 1939, p. 75.

⁵ ANDJ Brașov, fond Primăria Brașov, seria *Actele Magistratului Brașov*, doc. nr. 2197/1850.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 4046/1851 și 4615/1851.

⁷ *Ibidem*, doc. nr. 3869/1849.

⁸ Despre propunerea lui Sachsenheim, vezi Irmgard Martius, *Grossösterreich und die Siebenbürger Sachsen 1848-1859*, München, 1957, pp. 48-50; Loránd Mádly, *Sesiunea Universității Săsești din 1850 și unele controversate legate de aceasta*, în „Arhiva Someșană”, III, 2004, Cluj-Napoca, 2004, passim.

susținerea a numeroși intelectuali sași, a protestat contra hotărârii Universității de a se păstra întinderea completă a *pământului crăiesc*, pronunțându-se pentru aplicarea proiectului de delimitare amintit mai sus. Drept reacție, la nici două săptămâni (19 februarie), comunitatea orășenească a Brașovului a redactat o opinie amplă, în care se opune părerilor formulate de către sighișoreni. Brașovenii considerau că nu se putea ceda nimic din teritoriile săsești, datorită faptului că întinderea acestora era garantată prin documentele imperiale din 21-22 decembrie 1848. Protestul de la Sighișoara⁹ a fost considerat neconstituțional, iar metodele folosite de către susținătorii ideii de excludere a comunităților negermane au fost socotite imorale, între acestea aflându-se și scandalul de presă și defăimarea. Proiectul de excludere a fost apreciat ca inadecvat și inefficient, care nu putea duce la scopul propus de către susținătorii săi – acela de a se păstra un caracter cât mai omogen și predominant german al acestor teritorii.¹⁰ Prin aceste excluderi, care ar fi putut căpăta o pondere semnificativă în împrejurimile Brașovului, s-ar fi pus capăt unor stări de fapt care existau de secole, iar *pământul crăiesc* ar fi putut pierde așezări din această regiune, care, prin importanța lor în meșteșuguri și comerț, aduceau venituri semnificative. Iată un motiv în plus pentru care sașii brașoveni, care cunoșteau mai bine aspectele conviețuirii cu alte etnii, au avut un motiv în plus de a protesta contra proiectului de restrângere teritorială a proiectatei „țări săsești”.

După plecarea la Viena a celor doi reprezentanți brașoveni, ca suplinitor al lor va fi ales Peter Lange, într-o ședință a Magistratului Brașovului, primind 23 de voturi din 24.¹¹ În ziua următoare, Lange va fi trimis la Sibiu cu o cerere către Universitate pentru a putea fi acceptat ca suplinitor, primind și suma de 100 fl. ca avans pentru costurile de călătorie și diurne. Lange va scrie în lunile următoare numeroase rapoarte către Magistratul din Brașov, în care va descrie detaliat toate dezbaterile ce au avut loc în cadrul Universității. Dintre aceste rapoarte, unul este dedicat discutării problemelor apărute între Universitatea Săsească și Deputăția de la Viena. În acest sens, în cadrul Universității a fost numită o comisie care să elaboreze o părere despre ce rămâne de făcut (la 18 septembrie 1850). S-a acceptat părerea că membrii Universității au acționat la Viena contrar instrucțiunilor primite din cauza constrângerii împrejurărilor. „Deputăția a fost cruțată”, continuă Lange, precizând și faptul că părerea oficială a Universității a fost trimisă de urgență către Ministerul de Interne și exprimând mai departe dorința sa de a se putea reîntoarce la Brașov în momentul în care activitățile Universității nu impun necesitatea ca toți membrii acesteia să fie prezenți la Sibiu.¹² Atât la nivelul Brașovului, cât și la nivelul ministerelor și al întregii Transilvanii, a fost receptat pozitiv faptul că cei doi membri brașoveni din componența Deputăției săsești de la Viena s-au pronunțat la început împotriva opiniei lui Heinrich Schmidt privitoare la o împărțire nouă a *pământului crăiesc*, în discordanță cu indicațiile primite de către delegați la plecarea lor; cei doi brașoveni și-au exprimat pe larg această opoziție, dar au putut motiva tocmai cu argumentul mai sus prezentat, al cedării în fața unei constrângeri a situației, și faptul că în cele din urmă au semnat propunerea lui Schmidt, ce s-a și înaintat ministerelor de la Viena.¹³

Ca urmare a solicitării de indicații legate de părerile pe care deputatul Brașovului trebuia să le pronunțe în cadrul Universității, în legătură cu discuțiile pe marginea comportamentului celor trei deputați de la Viena, comunitatea orașului amintit s-a întrunit într-o sesiune specială. După ce a fost

⁹ O copie a acestui protest, purtând semnătura a 9 membri ai comunității orășenești ai orașului Sighișoara, se află și în ANDJ Brașov, fond *Actele Magistratului*, doc. nr. 1146/1850.

¹⁰ ANDJ Brașov, *fond citat*, doc. nr. 1144/1850. Protestul era îndreptat către Magistrat, cu rugămintea ca după discutare să fie remis Universității și ministerelor competente. Documentul, prevăzut cu adnotarea „foarte urgent”, a fost primit în ziua următoare de către Magistrat. La 9 martie au fost remise de către Universitatea Săsească comisarului civil Eduard Bach părerile formulate, în care erau argumentate și părerile brașovenilor. Vezi *fond cit.*, doc. nr. 1614/1850.

¹¹ Alegerea a avut loc în data de 25 martie 1850, vezi *Actele Magistratului*, doc. nr. 3549/1850.

¹² ANDJ Brașov, fond *Actele Magistratului*, doc. nr. 6816/26 septembrie 1850.

¹³ Pentru detalii privind disputele din cadrul Deputăției și modul în care s-a ajuns la deciziile amintite, vezi *Jurnalul ...*, însemnările dintre 1 iulie-3 august 1850.

exprimat faptul că nu poate fi vorba de o dezvinovățire generală a reprezentanților națiunii săsești la Viena, dar nici de o retragere a actelor depuse de către aceștia la ministere sau de o rechemare a lor în Transilvania, s-a subliniat faptul că tocmai aceste acțiuni ar dovedi pe plan extern rupturile interne din rândurile sașilor și ar avea în acest sens un efect negativ, iar „o pată peste persoana reprezentanților la înaltul Ministeriu sau chiar lipsa acestor reprezentanți ar avea un efect foarte dezavantajos asupra viitorului poporului nostru ...”¹⁴. De aceea, Magistratul propune deputatului Lange ca să se pronunțe la Sibiu contra rechemării Deputăției și pentru acceptarea în mod tacit a celor întâmplare ca pe un lucru împlinit, dat fiind faptul că la acel moment se considera că organizarea judecătorească a țării este deja decisă și oricum un protest sau recuzare a măsurilor luate la Viena de către Deputăție ar surveni prea târziu.

În cele din urmă, autoritățile vieneze au început să-și exprime tot mai mult dezacordul față de ideile sașilor ardeleni privind crearea unui Kronland autonom, desprins din componența Transilvaniei. Acest lucru este clar sesizabil încă în vara anului 1850, când guvernatorul Wohlgenuth, aflându-se într-o vizită la Cluj, va redacta aici un document conținând pe larg argumentele sale contra autonomiei săsești.¹⁵ Aceleași viziuni ale vestitului oponent al autonomiei amintite (care va muri subit tocmai în timpul unei călătorii spre Viena, unde urma a-și exprima părerile față de viitoarea reorganizare a Transilvaniei) vor fi împărtășite și de către urmașul său în postul de guvernator, Carl zu Schwarzenberg. Drept urmare, autoritățile vor începe un șir de demersuri în sensul limitării unor drepturi colective deținute de către națiunea săsească, ca de exemplu prerogativele judiciare ale Universității Săsești; de asemenea, autoritățile transilvănene se vor amesteca în reorganizarea magistratelor și a adunărilor locale, impunând pe oamenii lor în contra propunerilor formulate de către sași. Desigur, toate acestea au culminat în anul 1852 cu numirea comitelui națiunii săsești, Franz von Salmen, pe funcția de consilier al Înaltei Curți din Viena, ceea ce însemna îndepărtarea sa din Transilvania, dublată de refuzul de a se face demersuri pentru alegerea unui nou comite.¹⁶ Toate acestea se întâmplau pe fondul adâncirii disputelor interne din rândurile sașilor ardeleni, dispute care, după terminarea misiunii delegației la Viena, au renăscut și în presă, dată fiind încă relativa permisivitate a cenzurii, căreia i se va pune capăt prin noua lege din 1852. Desigur, numeroși reprezentanți ai Brașovului au cerut, inclusiv prin petiții, restabilirea drepturilor națiunii săsești și alegerea unui nou comite; alte voci dezavauau chiar rezultatele și activitatea Deputăției din 1850-1851 ca fiind ineficiente, dat fiind că au avut ca rezultat emiterea proiectului de organizare din 12 mai 1851, considerat de către mulți baza de la care s-a pornit spre desființarea drepturilor amintite. Mai mult, se dorea chiar trimiterea unei deputații brașovene separate care să reprezinte la Viena aceste viziuni. În contextul în care se știa că lucrurile au foarte puține șanse de a se îndrepta, s-au acutizat și vechile dispute dintre Brașov și Sibiu, ilustrate plastic în principalul ziar sibian: „Dacă unul dintre orașe ar introduce un impozit pe câini, și celălalt s-ar pronunța sigur pentru un impozit pe pisici”¹⁷.

Plecarea comitelui sas la Viena, apoi interzicerea de a se mai ține ședințe ale Universității, împreună cu numirea în locul multor funcționari sași a unor „galițieni”, aduși din alte părți ale Imperiului, marchează debutul adevăratei atmosfere a neoabsolutismului, care începe astfel pe *pământul crăiesc* mai târziu, în vara anului 1852. În complexul efort ce a avut loc până în acel moment și care a început încă spre finele Revoluției pașoptiste, în sensul acordării unei autonomii și a

¹⁴ ANDJ Brașov, *Fond citat*, doc. nr. 6063/31 august 1850.

¹⁵ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, *MR Akten*, nr. 4618/1850.

¹⁶ Pentru o viziune detaliată asupra măsurilor luate de autorități contra organizării politice săsești în anul 1852, vezi Loránd Mádly, *Încercări de activitate politică ale sașilor transilvăneni după 1850. Încetarea activității Universității Săsești și noua ordine a pământului crăiesc (1850-1852)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariț» din Cluj-Napoca, Series Historica, XLIV, Cluj-Napoca, 2005.

¹⁷ *Siebenbürger Bote*, nr. 49/26, März, 1852.

unor drepturi largi națiunii săsești, Brașovul a jucat un rol important, fiind reprezentat prin idei novatoare, care vedeau „altfel” lucrurile față de modul de percepție specific Sibiului. Disputa, chiar concurența, am putea spune, între cele două orașe va renaște atunci când condițiile o vor permite, după perimarea și căderea regimului neoabsolutist.

Zusammenfassung

Während der Bachschen Dekade (1849-1860), war Kronstadt das zweite Machtzentrum der Siebenbürger Sachsen, mit einer hervorragenden Rolle in allen politischen, gesellschaftlichen und kulturellen Tätigkeiten. Die Hermannstädter waren eher konservativ gesinnt in dieser Periode, aber Kronstadt lag an einem Kreuzungspunkt wichtiger Handelsrouten und hatte ein aktiveres wirtschaftliches Leben; so ist es selbstverständlich, dass die Kronstädter ein fortschrittlicheres Denken aufwiesen, aber auch, dass zwischen den zwei wichtigen Zentren eine sehr interessante Rivalität sich entfaltet hat.

Die Rolle Kronstadts in der politischen Tätigkeit der Siebenbürger Sachsen, vor allem in der Zeitspanne 1849-1852, zeigte sich durch die Tätigkeit der sächsischen Nationaldeputation in Wien, durch die Diskussionen um die sächsische Territorialfrage und durch die Rivalität mit Hermannstadt. Wichtige Hinweise über die Stellungnahmen der Kronstädter kann man in den Akten des Kronstädter Magistrats finden, wo die wichtigsten Aspekte aufgezeichnet sind. Die Teilnahme der öffentlichen Meinung und der hervorragenden öffentlichen Persönlichkeiten aus dieser Stadt bilden einen wichtigen und interessanten Teil der politischen Tätigkeiten auf dem Königsboden in der neoabsolutistischen Dekade.